

Magdalena Jochimczyk (Mysłowice)*

ORCID: 0000-0002-4729-0821

Received: 1.12.2019

Accepted: 7.06.2020

Published: 30.12.2020

Dialog tekstów naukowych w perspektywie socjologii

Niniejszy artykuł poświęcony jest socjologicznej refleksji nad dialogiem tekstów naukowych. Dokonuje się ona poprzez odwołania do zjawisk i teorii omawianych na gruncie socjologii, które ukazują charakter społeczny nawiązań międzytekstowych. Artykuł dostarcza argumentów na rzecz hipotezy, że dialog intertekstualny to działanie wspólne, przeradzające się z reguły w sekwencję działań społecznych. Socjologiczne spojrzenie na kwestię prowadzenia dialogu przez autorów tekstów naukowych prowadzi do wniosku, że w nawiązywanej interakcji zachodzi proces wymiany, który związany jest z kreowaniem wizerunku autora w środowisku akademickim. Równie istotną kwestią, poruszaną w niniejszej publikacji, jest regulacja normatywna interakcji w dialogu intertekstualnym.

Słowa kluczowe: intertekstualność, dialog, związki międzytekstowe, tekst naukowy

The dialogue of scientific texts from the perspective of sociology

This article is devoted to sociological reflection on the dialogue of scientific texts. It takes place by referring to some phenomena and theories widely discussed on the ground of sociology, which show the social character of intertextual references. The article provides arguments for the hypothesis that intertextual dialogue is a common activity that usually turns into a sequence of social activities. A sociological view of the issue of dialogue between authors of scientific texts leads to the conclusion that in the interaction that is being established there is a process of exchange connected with creating the image of the author in the academic environment. An equally important issue addressed in this publication is the normative regulation of interaction in intertextual dialogue.

Keywords: Intertextuality, dialogue, intertextual relationships, scientific text

Dialog wissenschaftlicher Texte aus der Sicht der Soziologie

In diesem Artikel wird der Dialog wissenschaftlicher Texte einer soziologischen Betrachtung unterzogen. Dies geschieht unter Bezugnahme auf die in der Soziologie diskutierten Phänomene und Theorien, die den sozialen Charakter intertextueller Bezüge aufzeigen. Der Artikel liefert Argumente

---

* dr Magdalena Jochimczyk, e-mail: magdalena.jochimczyk@onet.pl

für die Hypothese, dass der intertextuelle Dialog eine gemeinsame Handlung ist, die sich für gewöhnlich in eine Abfolge von sozialen Handlungen umwandelt. Der soziologische Blick auf die Frage des Dialogs zwischen Autoren wissenschaftlicher Texte führt zu der Schlussfolgerung, dass in der hergestellten Interaktion ein Austauschprozess stattfindet, der mit dem Aufbau des Ansehens des Autors im akademischen Umfeld verbunden ist. Eine ebenso wichtige Frage, die in der Publikation behandelt wird, ist die normative Regelung der Interaktion im intertextuellen Dialog.

Schlüsselwörter: Intertextualität, Dialog, intertextueller Bezug, wissenschaftlicher Text

1. Uwagi wstępne

Jak dotąd intertekstualności (zwanej również ‘intertekstowością’) szczególną uwagę poświęcano w literaturoznawstwie. Wynika to z faktu, że wspomniana kategoria pojęciowa wywodzi się właśnie z nauki o literaturze. Choć większość przypisuje zasługę wprowadzenia terminu ‘intertekstualność’ Kristevej (1983), to samego początku refleksji nad zależnością między poszczególnymi tekstami upatrywać można znacznie wcześniej. Za jedną z pierwszych prac wpisujących się w nurt intertekstualny zasadnym jest uznać publikację Borowego (1921) na temat oddziaływań i zależności w literaturze. Jego zdaniem autorzy pozostają pod wpływem swych poprzedników oraz przejmują ich zdobycze. Starają się upodobnić do innych pisarzy w sposobie mówienia, korzystają z tych samych zwrotów, nawiązują do opracowanych tematów, wykorzystują pewne idee religijne, filozoficzne itp. Narastające z biegiem lat zainteresowanie literaturoznawców tematem związków międzytekstowych dostarczyło wielu nowych spojrzeń na intertekstualność. Genette (2014) na przykład ustalił jej przynależność do jednego z typów relacji transtekstualnej, Pfister (1991) zdefiniował kryteria intensywności intertekstualnych odniesień, a Markiewicz (1989) przedstawił systematykę modalności relacji intertekstualnych.

Chociaż intertekstualność należy do pojęć z grupy teoretycznoliterackich, została również zbadana przez językoznawców¹. Pierwsza propozycja terminologiczna wyszła spod pióra Zimmermanna (1978), który zdefiniował ją jako interakcję tekstów. Nieco później Beaugrande i Dressler (1990) zaliczyli intertekstualność do jednego z siedmiu kryteriów tekstowości. Niezależnie od opinii, czy decyzja ta uchodzi za słuszną², intertekstualność stanowi bez wątpienia pewien element znaczeniowy budowy tekstu i sytuuje się tym samym wśród zagadnień tekstowych. Oprócz językoznawstwa temat intertekstualności

¹ Tematowi intertekstualności w badaniach literaturo- oraz językoznawczych poświęca uwagę Krauz (2009). Na lingwistycznych koncepcjach intertekstualności koncentruje się m.in. Rolek (2009).

² Zarzuty w stronę ujęcia interpretacyjnego de Beaugrande i Dresslera (1990) kierują m.in.: Vater (1994, 2015), Jakobs (1999), Adamzik (2004) oraz Nycz (2016).

warto również przenieść na grunt kolejnej dyscypliny naukowej – socjologii, ponieważ pozwala ona naświetlić problem dialogu tekstów ze zgoła odmiennej perspektywy, która wydobywa jego właściwości akcentujące aspekt społeczny.

Celem niniejszej pracy jest omówienie istoty dialogu intertekstualnego w tekstach naukowych w ujęciu socjologicznym. Nastąpi ono poprzez adaptację takich wypracowanych przez socjologię pojęć, jak: kontakt społeczny (pośredni), interakcja, teoria behawioralna, teoria wymiany społecznej, atrakcyjność społeczna, teoria dramaturgiczna, działanie łączne, normatywna regulacja, nakładanie kultur oraz grupa odniesienia normatywnego. Przyjęta kolejność przywoływania wspomnianych pojęć pozwala na prezentację treści na temat intertekstualności w ustalonym porządku. Punkt wyjścia refleksji nad dialogiem tekstów naukowych stanowi wskazanie na konieczność postrzegania sytuacji dialogowej, jaka zachodzi w tekstach wspomnianego typu, w kategoriach kontaktu społecznego. W dalszej części artykułu uwaga skierowana zostaje na przekształcanie się pojedynczych działań społecznych w ich sekwencję, a także interakcji prostej w sieć interakcji. Publikację zwińczają uwagi na temat regulacji normatywnej interakcji w dialogu intertekstualnym.

2. Dialog intertekstualny jako działanie wspólne

Termin ‘intertekstualność’ zyskał na przestrzeni lat wiele znaczeń, na które zasadniczo miała wpływ dyscyplina naukowa posługująca się wspomnianym terminem na potrzeby własnych badań czy postawa metodologiczna lub światopoglądowa badacza. Intertekstualność może być pojmowana jako kategoria służąca do opisu zjawiska przynależności tekstów do danego gatunku literackiego, naśladownictwa socjolektów, dialektów, stylów pisarzy, manier literackich czy odniesień intersemiotycznych (Głowiński, Kostkiewiczowa, Okopień-Sławińska, Sławiński 2002: 218, 219). W opisywanych przypadkach rozumienie intertekstualności zdominowane jest przez pozbawianie jej charakteru zdarzenia komunikacyjnego, w związku z czym sytuuje się ona na peryferiach socjologii. Intertekstualność może być również postrzegana jako obecność cudzego słowa w danej wypowiedzi. Wspomniana obecność daje podstawy do mówienia o sytuacji dialogowej w kategoriach **kontaktu społecznego**.

W dialogu intertekstualnym autorzy tekstów naukowych nawiązują kontakt społeczny, rozumiany przez Sztompkę (2012: 78–80, 97) jako działanie wspólne, tj. parę działań społecznych, które są wzajemnie zorientowane ku sobie i które mają charakter jednorazowy, przelotny. Na strukturę dialogu intertekstualnego, podobnie jak kontaktu społecznego, składają się działanie inicjujące oraz reagujące.

Prowadzić dialog intertekstualny oznacza „wskazywać za pomocą odpowiednich operatorów metatekstowych na relacje intertekstualne (tj. odsyłać do literatury przedmiotu), przy czym wskazywanie to przedłuża łańcuch dialogowy, w którym wypowiedź piszącego ma charakter replikatywny, ponieważ stanowi odpowiedź na działania konkretnego autora, ogółu uczonych i/lub uprzednie poczynania własne” (Jochimczyk 2019: 167–168). Funkcję wypowiedzi inicjalnej w komunikacji naukowej pełnić może dowolny tekst uprzedni (pre-tekst), jeśli jako wyjściowy dostarcza piszącemu bodźca do własnych przemyśleń, które w procesie działalności naukowej uczynione zostają wartością społeczną³. Reakcja w dialogu intertekstualnym polega z kolei na odpowiedzi piszącego. Może ona przybrać różne formy, np.: uzupełnienia stanu wiedzy na dany temat; rozstrzygnięcia w pewnej kwestii; rozwinięcia myśli zapoczątkowanej przez innego autora; zestawienia swojej wiedzy z wiedzą innych uczonych; dementowania lub podtrzymywania pewnych wypowiedzi czy nawet opierania się na nich (por.: Bachtin 1986: 391, Warchala 1991: 86–97).

Charakterystyczną formę kontaktu społeczności naukowej stanowi **kontakt społeczny pośredni**. Literaturę uznaje się wręcz za najważniejszy kanał komunikacji naukowej, jądro w naukowej sferze komunikacyjnej (Gajda 1982: 96). Wynika to z przekonania o tym, że „[b]adania naukowe są przydatne tylko wówczas, gdy zostaną udostępnione, przede wszystkim w postaci pisanej [...]” (Gajda 1982: 92). Również socjologowie (np. Blau 1992a: 230) upatrują wartość pewnych czynności w tym, że dzieli się je z innymi.

Zgodnie z powyższym kontakt społeczny w dialogowaniu intertekstualnym następuje zwłaszcza poprzez tekst pisany (artykuł, monografię itp.). Dzięki temu reakcja może nastąpić w dowolnym czasie oraz z dowolnego miejsca. Asynchroniczna, nieograniczona pod względem czasowym oraz przestrzennym wymiana w dialogu międzytekstowym staje się pretekstem do tego, aby mówić o tekstach naukowych jako o niekończącej się przestrzeni wypowiedzeniowej, w której członkowie wspólnoty akademickiej mogą powracać do interesujących ich zagadnień i rozwijać zapoczątkowane uprzednio wątki. Warto zaznaczyć, że uczeni czynią to z niewątpliwą korzyścią dla istniejącego stanu badań, ponieważ perspektywa czasu znacząco wpływa na ilość oraz wartość poznawczą gromadzonych, a następnie przekazywanych informacji.

3. Od pojedynczych działań społecznych do ich sekwencji

Przelotny, jednorazowy kontakt społeczny, który kończy się wraz z realizacją schematu: inicjacja – reakcja, przeradza się zazwyczaj w dialogu intertekstualnym w sekwencję działań społecznych, która w socjologii określana jest jako

³ Na temat poszczególnych etapów działalności naukowej pisze Gajda (1982: 89–92).

‘interakcja’. W dialogowaniu intertekstualnym zachodzi ona wówczas, gdy reakcja (wywołana chęcią odpowiedzi na pre-tekst) członka społeczności naukowej, sama dostarczając innym uczonym impuls (zwyczajowo) do działań pisemnych, implikuje w naukowej przestrzeni wypowiedzeniowej kolejną reakcję. Tworzenie przez daną wypowiedź następnego ogniwa w łańcuchu dialogowym zaprezentować można za pomocą następującego schematu:

uprzednia wypowiedź danej osoby ← **wypowiedź X-a** → wypowiedź kolejnej osoby
 (inicjacja) (reakcja/inicjacja) (reakcja)

Opiera się on na założeniu Warchali (1991: 27), zgodnie z którym „[w] każdym momencie dialogu (dzianie się dialogu w skali mikro) jego uczestnicy pełnią rolę »bycia w tej chwili nadawcą« i »bycia w tej chwili odbiorcą«”.

U podstaw zaprezentowanego stanowiska leży **teoria behawioralna** – jedna z kilku wyjaśniających istotę interakcji. Polski psycholog społeczny Mika (1972: 154–155) pisze, że interakcja to „wzajemne oddziaływanie na siebie partnerów, polegające na tym, że w określonym czasie zachowanie jednej osoby staje się zbiorem bodźców dla drugiej osoby, na które ona reaguje [...]”. W procesie interakcji międzyosobniczej, rozpatrywanej – jak powyżej – w kategoriach behawiorystycznych, zachodzi proces wymiany „bodziec – reakcja”. W dialogu intertekstualnym interakcja między partnerami sytuacji komunikacyjnej oznacza tym samym, nawiązując do Homansa (1950: 36), że pewna pojedyncza jednostka aktywności jakiegoś człowieka stymulowana jest przez pewną jednostkę aktywności drugiego człowieka.

Istotę interakcji w dialogu tekstów naukowych najwyraźniej wydobywa **teoria wymiany społecznej**. Homans (1961: 13) – jeden z jej głównych przedstawicieli – utożsamia zachowania społeczne z materialną lub niematerialną wymianą działań, która dokonuje się co najmniej między dwiema osobami. Wiążąca się z nią dążność jednostek do osiągnięcia własnych korzyści prowadzi do uzyskania czegoś w zamian: akceptacji, aprobaty, prestiżu, sławy itp. (Mikusińska 2008: 223; Olechnicki, Załęcki 1997: 224; Szmátka, Kempny 2002: 225). Blau (1964: 91) twierdzi, że działania podejmuje się w oczekiwaniu na wywołanie wzajemności ze strony uczestników sytuacji interakcyjnej. W jego opinii odwzajemnianie, pojawiające się w następstwie wyświadczania innym usług, może przybrać m.in. formę wdzięczności i uznania (Blau 1992b: 442). Jak pisze dalej, związek w wymianie społecznej, w odróżnieniu od bezosobowej wymiany ekonomicznej, „jako taki zawsze ma pewne minimum samoistnego znaczenia” (Blau 1992b: 443).

W dialogu intertekstualnym autorzy tekstów naukowych, stosując pewne strategie jego prowadzenia, wpływają na postawę i przekonania partnera dialogu

względem własnej osoby. Oprócz przekazywania informacji wyrażenia z referencyjnymi elementami leksykalnymi mogą skłaniać odbiorcę do działania. Illokucja aktów mownych w funkcji apelatywnej przybiera postać: „Nadawca chce, żeby odbiorca zrobił/nie zrobił X” (Prokop 2010: 107), przy czym zakres oczekiwanych czynności obejmuje w dialogu intertekstualnym zachowania niewerbalne, które oznaczają (najogólniej mówiąc) przyjęcie przez członków społeczności naukowej pozytywnej postawy względem piszącego. Wewnętrzna sympatię oraz pozytywne odczucia wobec innej osoby Blau (1964: 20) nazywa **‘atrakcyjnością społeczną’** (‘social attraction’).

Powyższe konstatacje na temat dialogu intertekstualnego nawiązują do **teorii dramaturgicznej** amerykańskiego socjologa Goffmana (2008), który obserwując analogię życia codziennego do teatru, wskazuje na chęć przedstawienia własnej osoby w jak najlepszym świetle, wywarcia dobrego wrażenia na partnerach sytuacji interakcyjnej. Perspektywa dramaturgiczna, podobnie jak powyższe spostrzeżenia na temat dialogowania intertekstualnego, kierują uwagę na podejmowanie działań z innych powodów niż przekazywanie informacji. W świetle tych rozważań celem działań jest stworzenie pewnego obrazu aktora w oczach innych ludzi. Cel ten powinien stać się obiektem zainteresowania badacza dialogu międzytekstowego, ponieważ „»odblask« działania w oczach innych determinuje sposób, w jaki ci inni zareagują wobec aktora działania pierwotnego” (Szacki 2008: 22), tj. autora tekstu. Perspektywa ta pozwala przyjrzeć się osiąganemu przez autora skutkowi perlokucyjnemu oraz oszacować szansę zajścia skutecznego aktu mowy.

Do opisu interesującego zjawiska autor *Człowieka w teatrze życia codziennego* posługuje się sytuacyjnymi terminami, takimi jak: występ, widownia czy rola. Goffman (2008: 45) definiuje występ jako „wszelką działalność danego uczestnika interakcji w danej sytuacji służącą wpływaniu w jakiś sposób na kogoś z innych jej uczestników”. Widownia to dla niego współuczestnicy przyczyniający się do danego występu, natomiast rola – pewien ustalony uprzednio wzór działania. Wspomniane terminy mogą służyć nie tylko do opisu struktury społecznej w ogóle. Ukazywać one mogą strukturę dialogowania intertekstualnego, w którym widownią są inni uczestnicy komunikacji naukowej (reprezentanci nawiązania), z kolei rolą – pewne, mające wpływ na ich postawę strategie prowadzenia dialogu. Owe strategie działające na korzyść autora tekstu naukowego dotyczą jego postawy konfrontacyjnej, autorytatywności oraz okazywania szacunku względem partnera dialogu (Jochimczyk 2019: 171–180). Należy zauważyć, że wyobrażenie autora o jego pozytywnej ocenie przez partnera sytuacji interakcyjnej może różnić się w zależności od obszaru kulturowego. Na przykład odnośnie do strategii składających się na autorytatywność autora lingwiści niemieckojęzyczni dążą do uzyskania opinii eksperta w danym temacie, z kolei

polskojęzyczni – uznania za osoby sytuowane w hierarchii autorytetów nie wyżej niż pozostali członkowie społeczności naukowej (Jochimczyk 2019: 176–179).

W teatrze życia codziennego, podobnie jak w dialogu intertekstualnym, podczas grania roli jednostka stara się, aby obserwatorzy uwierzyli, że posiada cechy, które zdaje się posiadać (Goffman 2008: 47). Oczekuje ona jednocześnie od widzów odbioru wrażenia, jakie chce wywrzeć, zgodnie z jej zamysłem (Goffman 2008: 47). Zdarza się jednak, że mimo to prowadząc dialog z członkami społeczności naukowej, autor tekstu osiąga cel przeciwny od zamierzonego – negatywną postawę partnera dialogu względem własnej osoby. Nieskuteczny akt mowy, tj. taki, w którym efekt perlokucyjny nie jest zgodny z intencją mówiącego (Kurcz 1987: 273), zachodzi przykładowo w przypadku, gdy dążenie do ustalenia obiektywnej prawdy autorzy stawiają wyżej niż dbanie o image partnera dialogu. Piszący może narazić go na utratę „twarzy”, wyrażając w sposób bezpośredni krytyczną opinię na temat stanowiska zajmowanego przez partnera. Negatywna ocena związana jest z tym, że ostry krytycyzm (mimo możliwości zyskania szacunku) może powodować niechęć, jeśli w opinii danej jednostki uchodzi za zbyt surowy (Blau 1992b: 444). Jak słusznie wspomina Goffmann (2008: 85): „[...] musimy dostrzegać, że wrażenie rzeczywistości tworzone przez występ jest czymś delikatnym, kruchym, co byle przypadek może zniszczyć”.

Zdaniem socjologów negatywną postawę partnera interakcji wywołuje sytuacja, w której jego potrzeby nie są zaspokajane (Mika 1972: 160). Koncepcję wiążącą kształtowanie postaw interpersonalnych z zaspokajaniem potrzeb przedstawiają Cartwright i Zander (1960, za: Mika 1972: 160), według których każdy człowiek wnosi do procesu interakcji własne potrzeby w oczekiwaniu na ich zaspokojenie. W dyskursie naukowym jest to potrzeba uznania głoszonych poglądów. Prowadzenie badań naukowych, określanych przez Zimana (1972: 221) działalnością społeczną, wiąże się z potrzebą „podawania ich do wiadomości innych ludzi”, przy czym idzie tutaj o dążność do akceptacji własnych dokonań przez społeczeństwo, która urasta w Zimanowych rozmyślaniach do rangi czynnika znacząco wpływającego na intelektualny kształt odkryć.

Warto wspomnieć, że w przeciwieństwie do uznania dla odkryć partnera dialogu akceptacja jego osoby stanowi wartość nadaną, bezwzględną oraz stałą w dyskursie naukowym. W przypadku, gdy w dialogu intertekstualnym – podobnie jak w rozmowie według Bubera (1992: 145–146) – zachodzi konieczność przeciwstawienia własnych poglądów, istotna jest obustronna relacja partnerstwa. Jak pisze współtwórca filozofii dialogu:

Być może będę musiał z całą ostrożnością, krok po kroku, przeciwstawiać jego poglądom [partnera] n3a przedmiot naszej rozmowy poglądy moje. Nie chodzi wcale o uelastycznienie przekonań. Tę osobę, osobowy podmiot przekonań akceptuję

w swoistości jego bytu, z którego wzięły początek przekonania – właśnie przekonania, których niezgodność muszą próbować krok po kroku wykazywać. Mówię „tak” do osoby, którą zwalczam, zwalczam ją po partnersku, potwierdzam ją jako stworzenie i kreację, potwierdzam także to, co jest przeciw mnie jako będące naprzeciw mnie. Oczywiście od niego zależy teraz, czy powstanie między nami prawdziwa rozmowa, wzajemność przeobrażona w słowo (Buber 1992: 145–146).

W powyższej konstatacji podkreślona zostaje wzajemność oraz akceptacja inności. Oznacza ona, że człowiek jako istota samodzielna uznaje odmienność bytów innych ludzi.

4. Interakcja prosta a sieć interakcji

Oprócz przekształcania się diady przelotnego kontaktu społecznego w interakcję, kwestią wymagającą wyjaśnienia w dialogu intertekstualnym jest zwiększanie liczby uczestników w sytuacji interakcyjnej, nazywane w socjologii **działaniem łącznym** (‘joint action’), **zgrupowaniem** (‘gathering’) lub **siecią interakcyjną** (‘interaction network’) (Sztompka 2012: 95). W związku ze specyfiką komunikacji naukowej – wymianą zdań z wieloma uczonymi – zasadnym jest przyjąć, że interakcja prosta, tj. między dwiema osobami, przyjmuje postać sieci interakcji. Interakcję można rozumieć za Goffmanem (za: Mikusińska 2008: 76, Ziółkowski 1998: 352) jako udzielanie i zdobywanie informacji (kombinację procesów poznawczych i ekspresyjnych). Prowadzenie rozmowy przez więcej niż dwie osoby nazywane bywa ‘polilogiem’ (Zgólkowa 2001: 207), który w pewnych przypadkach dookreśla się jako ‘intertekstualny’. Wprowadzony na potrzeby badań termin ‘polilog intertekstualny’ (np.: Iluk 2014) można zaadaptować dla celów opisowych charakteru interakcji uczonych, ponieważ określa on sytuację, w której jednostka wciela się w rolę moderatora toczonej na dany temat rozmowy. Niemniej jednak polilog wprowadza, jak pisze Pisarkowa (1977: 141–179, za: Wilkoń 2000: 41), czynnik chaosu, niespójności. W związku z tym nie jest zasadne uznanie go za właściwy naukowym tekstom pisany sposób prezentowania replik – ich nakładania, jako że oddawanie głosu poszczególnym członkom społeczności naukowej we własnej wypowiedzi przebiega w porządku linearnym.

5. Regulacja normatywna interakcji w dialogu intertekstualnym

W dialogu intertekstualnym partnerzy realizują pewną cechę interakcji – **normatywną regulację**, która sytuuje się wśród zagadnień socjologicznych dotyczących stosunków społecznych. W dialogu omawianego typu interakcje nie są spon-

taniczne, dowolne. Wyznaczają je pewne wiążące partnerów wzory, które dostarcza m.in. kultura jednostki prowadzącej dialog. Badania wykazują przykładowo, że preferowane przez lingwistów polskojęzycznych strategie prowadzenia dialogu międzytekstowego w rozprawach naukowych realizują tzw. model grzecznego (uprzejmego) Polaka, o którym wspomina Marcjanik (2002). Na strategię tę składa się m.in.:

- używanie uprzejmych sformułowań o ogólnym znaczeniu ‘nie masz racji’,
- prowadzenie rozmowy w sposób nieantagonizujący,
- osłabianie krytyki oraz unikanie wyrażania jej w sposób bezpośredni (poprzez wyrażanie niepewności osłabiającej kategorię sądu, ograniczanie wątpliwości tylko do pewnych aspektów, formułowanie zarzutu z jednoczesnym eksponowaniem zalet danej pracy itp.),
- kierowanie się zasadą skromności w ocenie własnego wkładu w postęp nauki,
- umniejszanie swoich zasług,
- wyrażanie szacunku względem reprezentanta nawiązania itp. (Jochimczyk 2019).

Autorzy niemieckojęzyczni stosują z kolei strategię prowadzenia dialogu intertekstualnego wpisując się w teutoński styl prowadzenia dyskusji. Rzadziej stosują strategię kurtuazyjne łagodzące krytykę stanowiska danego autora, wyrażają pozytywną opinię z dystansem i ostrożnością, kierują uwagę czytelnika na swoją (wysoką) pozycję wśród społeczności naukowej oraz traktują odmiennosc zdania jako oczywistość (tamże). Konstatacje te pozwalają potwierdzić słowa Sztompki (2012: 62), że „[k]ultura dostarcza pewnych gotowych scenariuszy, wzorów zachowań, które realizujemy, chcąc osiągnąć te czy inne cele”.

Wspominając o kulturowym determinowaniu sposobu, w jaki prowadzony jest dialog intertekstualny, należy zauważyć, że autorzy tekstów naukowych podlegają jednocześnie różnym kulturom wyróżnianym ze względu na rozmiar społeczności, którą łączą. Omawiane w socjologii zjawisko **nakładania kultur** (np.: Sztompka 2012: 293) polega w przypadku dialogowania intertekstualnego na podleganiu przez uczonych kulturze narodowej oraz grupowej. Ta druga stawia autorów tekstów naukowych w obowiązku tworzenia związków międzytekstowych oraz przestrzegania zasad oznaczania pożyczek we własnej wypowiedzi. Inni członkowie społeczności naukowej stanowią tym samym dla autora **grupę odniesienia normatywnego**, ponieważ dostarczają pewnych wzorów zachowań, norm regulujących kształt tekstu naukowego. Faktem jest, że zachowania jednostki determinują najczęściej i najsilniej grupy uczestnictwa (Merton 2002: 357–358), ponieważ socjalizują one realnie poprzez skłanianie do konformizmu oraz uniformizację zachowania (Sztompka 2012: 268).

Konkludując, regulacja normatywna stosunku partnerów dialogu intertekstualnego wywodzi się z różnych systemów norm kulturowych, ale podobnych norm

społecznych (społeczności naukowej). Spostrzeżenie to pozwala powtórzyć za Goffmanem (2008: 65), że „[k]iedy [...] jednostka prezentuje siebie innym, jej występ [...] ucieleśnia i odzwierciedla wartości oficjalne danego społeczeństwa. Dlatego możemy rozpatrywać występ [...] jako ceremonię: publiczny wyraz odnowienia i potwierdzenia moralnych wartości wspólnoty”.

W dialogu międzytekstowym dostrzec można, oprócz narodowych, również ponadnarodowe rysy kulturowe, jeśli pewne zachowania komunikacyjne wpisują się przykładowo w obręb różnych stylów konwersacyjnych – asertywnego i defensywnego, które powiązane są kolejno z kulturą wschodnią i zachodnią⁴.

6. Uwagi końcowe

Podsumowując przedstawione w niniejszym artykule spostrzeżenia, warto podkreślić, że dialog intertekstualny może stanowić przedmiot zainteresowania socjologii ogólnej, a faktem socjologicznym nie musi być wyłącznie utwór literacki⁵. Teksty, nie tylko artystyczne, stanowią element składający się na mozaikę społecznego świata. Zalety poznawcze odnośnie do zjawisk społecznych wykazują również publikacje naukowe, ponieważ mogą one dostarczać informacji na temat kształtowania postaw interpersonalnych w dialogowaniu intertekstualnym przez określoną grupę społeczną. Prezentowane treści dowodzą, że socjologiczne spojrzenie na tekst naukowy pomaga znaleźć odpowiedź na – pilne w lingwistyce tekstu (Beaugrande, Dressler 1990: 19) – pytanie o funkcję tekstów w stosunkach międzyludzkich. Okazuje się bowiem, że poprzez pewne strategie prowadzenia dialogu autor wpływa na postawę oraz stosunek partnera sytuacji komunikacyjnej względem własnej osoby.

Niewątpliwie „[i]ntertekstualność [...] prowokuje i zmusza wielokrotnie do stawiania rozmaitych pytań, których zakres obejmuje za każdym razem najróżniejsze aspekty i problemy” (Lubański 2013: 252). Aby dostarczyć odpowiedzi na stawiane w niniejszej publikacji pytanie o aspekt społeczny dialogu intertekstualnego, konieczna była adaptacja aparatu pojęciowego, jaki wypracowała socjologia. Zastosowanie pojęć socjologicznych w badaniach intertekstualności pozwala uzasadnić tezę, że prowadzenie dialogu międzytekstowego to działanie wspólne, które przeradza się z reguły w sekwencję zorientowaną na proces wymiany. Jak ustalono w nawiązaniu do teorii dramaturgicznej, na przebieg wspomnianego procesu wywiera wpływ kreowanie własnego obrazu autora w oczach pozostałych członków społeczności naukowej, z którymi dzieli wiedzę. Równie istotną konkluzję stanowi fakt, że na interakcję, jaka zachodzi podczas tworzenia

⁴ Na temat wspomnianych stylów konwersacyjnych pisze Sławkowa (2006: 73).

⁵ Na temat literatury jako źródła wiedzy o społecznym świecie pisze Łęcki (1999).

związków międzytekstowych, wpływają pewne wiążące partnerów dialogu wzory, które wyznacza z jednej strony kultura (ponad)narodowa, a z drugiej kultura grupy społecznej (środowiska akademickiego).

Bibliografia

- Adamzik Kirsten (2004): *Textlinguistik. Eine einführende Darstellung*. Tübingen.
- Bachtin Michaił (1986): *Estetyka twórczości słownej*. Ulicka Danuta (tłum.). Warszawa.
- Beaugrande Robert-Alain de, Dressler Wolfgang Ulrich (1990): *Wstęp do lingwistyki tekstu*. Szwedek Aleksander (tłum.). Warszawa.
- Blau Peter Michael (1964): *Exchange and Power in Social Life*. New York.
- Blau Peter Michael (1992a): Wymiana nagród społecznych. Derczyński Włodzimierz, Zawadzka Anna (tłum.). W: Kempny Marian, Szmatka Jacek (red.): *Współczesne teorie wymiany społecznej. Zbiór tekstów*. Warszawa, 230–243.
- Blau Peter Michael (1992b): Wymiana jako podstawowa siła życia społecznego. Derczyński Włodzimierz, Zawadzka Anna (tłum.). W: Kempny Marian, Szmatka Jacek (red.): *Współczesne teorie wymiany społecznej. Zbiór tekstów*. Warszawa, 439–469.
- Borowy Waław (1921): *O wpływach i zależnościach w literaturze*. Kraków.
- Buber Martin (1992): *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych*. Jan Doktor (tłum.). Warszawa.
- Gajda Stanisław (1982): *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*. Warszawa.
- Genette Gérard (2014): *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*. Stróżyński Tomasz, Milecki Aleksander (tłum.). Gdańsk.
- Głowiński Michał, Kostkiewiczowa Teresa, Okopień-Sławińska Aleksandra, Sławiński Janusz (2002): *Słownik terminów literackich*. Wrocław.
- Goffman Ervin (2008): *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Datner-Śpiewak Helena, Śpiewak Paweł (tłum.). Warszawa.
- Homans George Caspar (1950): *The Human Group*. New York.
- Homans George Caspar (1961): *Social Behavior: Its Elementary Forms*. New York.
- Iluk Jan (2014): Intertextueller Polylog über den Dreiteiler „unsere Mütter, unsere Väter“ aus interkultureller Sicht. *Studia Germanica Gedanensia*, 31, 238–251.
- Jakobs Eva-Maria (1999): *Textvernetzung in den Wissenschaften. Zitat und Verweis als Ergebnis rezeptiven, reproduktiven und produktiven Handelns*. Tübingen.
- Jochimczyk Magdalena (2019): *Dialog intertekstualny w polskich i niemieckich rozprawach lingwistycznych – próba konfrontacji*. Rozprawa doktorska napisana pod kier. prof. zw. dr hab. Jana Iluka. Katowice.
- Krauz Maria (2009): Kategoria intertekstualności w badaniach polskich. W: Bilut-Homplewicz Zofia, Czachur Waldemar, Smykała Marta (red.): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław, 197–205.
- Kristeva Julia (1983): Słowo, dialog, powieść. Grajewski Wincenty (tłum.). W: Czaplejewicz Eugeniusz, Kasperski Edward (red.): *Bachtin: dialog – język – literatura*. Warszawa, 394–418.
- Kurcz Ida (1987): *Język a reprezentacja świata w umyśle*. Warszawa.
- Lubański Marek (2013): Polski prekursor intertekstualności? Rzecz o „wpływologicznych” książkach Stanisława Windakiewicza. *Prace literaturoznawcze*, 1, 251–266.
- Łęcki Krzysztof (1999): Literatura piękna. W: Domański Henryk i in. (red.): *Encyklopedia socjologii*, t. 2. Warszawa, 128–134.
- Marcjanik Małgorzata (2002): *Polska grzeczność językowa*. Kielce.
- Markiewicz Henryk (1989): *Literaturoznawstwo i jego sąsiedztwo*. Warszawa.

- Merton Robert King (2002): *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Morawska Ewa, Wertenstein-Żuławski Jerzy (tłum.). Warszawa.
- Mika Stanisław (1972): *Wstęp do psychologii społecznej*. Warszawa.
- Mikusińska Aldona (wyd.) (2008): *Socjologia. Przewodnik encyklopedyczny*. Warszawa.
- Nycz Krzysztof (2016): Vernetzung von (Fach-)Texten. W: Kalverkämper Hartwig (red.): *Fachkommunikation im Fokus – Paradigmen, Positionen, Perspektiven*. Berlin, 389–418.
- Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł (1997): *Słownik socjologiczny*. Toruń.
- Pfister Manfred (1991): Koncepcje intertekstualności. Łukasiewicz Małgorzata (tłum.). *Pamiętnik Literacki*, 4, 183–208.
- Prokop Izabela (2010): *Aspekty analizy pragmatyngwistycznej*. Poznań.
- Rolek Bogusława (2009): Stan badań nad intertekstualnością w niemieckiej lingwistyce tekstu – próba bilansu. W: Bilut-Homplewicz Zofia, Czachur Waldemar, Smykała Marta (red.): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław, 233–244.
- Sławkowa Ewa (2006): Style konwersacyjne w komunikacji międzykulturowej (etnolekty, socjolekty, biolekty). W: Witosz Bożena (red.): *Style konwersacyjne*. Katowice, 69–79.
- Szacki Jerzy (2008): Słowo wstępne. W: Goffman Ervin: *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Datner-Śpiewak Helena, Śpiewak Paweł (tłum.). Warszawa, 5–24.
- Szatka Jacek, Kempny Marian (2002): Teorie wymiany społecznej. W: Frieske Kazimierz Wojciech i in. (red.): *Encyklopedia socjologii*, t. 4. Warszawa, 223–231.
- Sztompka Piotr (2012): *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków.
- Vater Heinz (1994): *Einführung in die Textlinguistik*. München.
- Vater Heinz (2015): *Wprowadzenie do lingwistyki*. Aptacy Jarosław (tłum.). Wrocław.
- Warchala Jacek (1991): *Dialog potoczny a tekst*. Katowice.
- Wilkoń Aleksander (2000): *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*. Katowice.
- Zgółkowa Halina (red.) (2001): *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 30. Poznań.
- Ziman John (1972): *Spółczesność nauki*. Krasieńska Ewa (tłum.). Warszawa.
- Zimmermann Klaus (1978): *Erkundungen zur Texttypologie mit einem Ausblick auf die Nutzung einer Texttypologie für eine Corpustheorie*. Tübingen.
- Ziółkowski Marek (1998): Interakcja. W: Kojder Andrzej i in. (red.): *Encyklopedia socjologii*, t. 1. Warszawa, 349–353.